

Ю.М. Лазуренко

РОЛЬ КООПЕРАЦІЇ В РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Розкрито концепції ролі сільськогосподарської кооперації в розвитку продуктивних сил сільського господарства України доби нової економічної політики (1921 — 1929 рр.) в історіографічних дослідженнях останнього десятиліття ХХ — початку ХХІ ст.

Висвітлено особливості кооперативної концепції розвитку продуктивних сил в українському селі в добу недостатньо розвинутого товарного виробництва. Поряд з аналізом розвитку і еволюції різних видів сільськогосподарської кооперації, у працях істориків все більш чітко простежується аналіз ролі кооперативних організацій у піднесенні продуктивних сил сільського господарства.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, сільське господарство, селянство, земельна громада, історіографія.

Протягом 1990-х рр. у працях багатьох істориків продовжувала домінувати економіко-політична парадигма розуміння періоду нової економічної політики, закладена ще в 1920-х рр. лідером більшовизму В. Ленінінм. Модель побудови соціалістичного суспільства на засадах кооперації розглядалася як прогресивна, натомість воєнно-комуністичний реванш кінця 20-х рр. ХХ ст. викликав негативні оцінки. В зв'язку з цим, ряд дослідників звернулися до проблеми командно-адміністративної системи господарювання, виокремлюючи при цьому «непівську альтернативу». Так, Ю. Голанд називає В. Леніна прогресивним реформатором через те, що він зробив висновок про необхідність використання ринку для відновлення економіки [1]. Дослідник акцентує увагу, що починаючи з 1927 р. держава ще жорсткіше почала застосовувати класовий принцип по відношенню до сільськогосподарської кооперації, обмеживши кредитування заможних господарств, що спричинило до відмови селян вкладати свої вільні кошти в кооперацію. Як наслідок, вона «перетворилась на розподільник державних кредитів, тобто йшов процес одержавлення кооперації» [2, с. 41]. Ю. Голанд говорить, що адміністративно-економічні обмеження зростання кількості заможних селянських господарств впливало безпосе-

редньо і на поведінку всього селянського загалу, адже «такі міри орієнтували їх не на накопичення, а на споживання». Крім того, «у них став слабкішати стимул до накопичення засобів для придбання сільськогосподарських машин і здійснення інших значних виробничих вкладів» [2, с. 43].

В українській історіографії початку ХХІ ст. інтерес до теоретичних і практичних аспектів функціонування кооперативної системи та її продуктивності в 20-х рр. ХХ ст. не спадає. Теоретичні напрацювання зазначеної проблематики знайшли своє вираження в загальних дослідженнях з історії кооперації А. Пантелеймоненка, Ю. Котляра [3]. Г. Капустян у дисертаційному дослідженні розкриває суть суспільно-політичних відносин на селі, на конкретних прикладах з життя селян показує картину економічних відносин та настрої населення щодо нового економічного курсу і радянської політики [4]. Тимчасовість нової економічної політики та допоміжну роль кооперації у зростанні продуктивності сільськогосподарського виробництва напередодні суцільної колективізації підкреслює О. Сушко [5]. Таку ж позицію відстоює Ю. Котляр [6].

Різнопланові аспекти діяльності сільськогосподарської кооперації доби непу, насамперед кредитної, продовжував студіювати А. Морозова. Так у його докторській дисертації «Кредитна сільськогосподарська кооперація УСРР в роки НЕПу» розкрито провідну роль та специфічні особливості функціонування та практичної роботи кредитної сільськогосподарської кооперації періоду непу [7]. Потрібно зазначити, що А. Морозов аргументовано довів, що робота сільгоспооперації по розвитку продуктивних сил доколгоспного села була надзвичайно ефективною. Аналізуючи політичні передумови розвитку селянських кооперативних об'єднань, він показав, що період нової економічної політики був занадто коротким, щоб повністю розкрити потенціал економічної моделі непу. Адже вже наприкінці 1920-х рр. вона була повністю підпорядкована державним органам і фактично втратила господарську самостійність [8].

Цікаві аспекти діяльності кооперації на селі досліджує представник російської школи «консервативної модернізації» А. Вишневський. Так, аналізуючи полеміку Е. Преображенського і М. Бухаріна, він говорить про розуміння Е. Преображенським необхідності поєднання двох економічних законів в радянській економіці, а саме ринкового закону вартості і «закону соціалістичного нагромадження», в цьому ключі він бачить перспективи прогресивного розвитку [9, с. 49]. Оригінально автор характеризує роль В. Леніна, як «пророка модернізації», але при цьому наголошує, що В. Ленін за допомогою нової економічної полі-

тики намагався «вистрибнути із підготовленої історією пастки і зберегти західні риси більшовицького проекту, але пастка уже була зачине-на» [9, с. 35].

Є. Гімпельсон, досліджуючи радянську політичну систему та її становлення, певну увагу приділяє і кооперативному будівництву, а саме — відношенню політичної системи до самого інституту кооперації. Дослідник відслідковує принципову зміну поглядів Леніна на державне будівництво, а саме — на відмову Леніна від розуміння кооперації як держкапіталістичної форми організації господарського механізму, натомість віднесення її до «ладу соціалізму» [10, с. 124]. Є. Гімпельсон виключив можливість реалізації поглядів М. Бухаріна на кооперацію як на шлях до соціалізму через ринок. Натомість обстоює концепцію ринкової економіки, як найбільш прогресивної [11]. Подібної думки дотримується і Г. Шмельов, який говорить про безперспективність і оманливість руху до соціалізму через ті форми кооперації, які мали місце в 1920-ті рр., адже вони були покликані зміцнювати приватну власність, недопустиму в умовах комуністичного суспільства [12, с. 131]. Так само критично він аналізує і статтю «Про кооперацію», говорячи про її утопічний зміст і «приреченість» [12, с. 132].

У 2011 р. побачила світ ґрунтовна монографія В. Бутенко та К. Філіпова про історію сільськогосподарської кооперації українського села доби непу «Кооперація, селянин, держава. Історія сільськогосподарської кооперації українського села періоду непу» [13]. В зазначеній праці зроблено комплексне дослідження сільськогосподарської кооперації періоду непу, як форми соціально-господарської самоорганізації селянських господарств, результатами якої стала побудова великого кооперованого сільськогосподарського виробництва. Важливі, з точки зору дисертаційного дослідженні. перші три розділи монографії, які розкривають державну концепцію кооперації, її становлення, розвиток та господарську діяльність. Сільськогосподарська кооперація, на переконання В. Бутенко та К. Філіпова, «являлася головним і майже єдиним важелем держави, що мала вирішувати завдання піднесення продуктивності сільського господарства, до того ж у напрямку соціалістичного розвитку» [13, с. 22]. Такий стан справ, коли державна влада звернула увагу на кооперацію, був зумовлений загальною розрухою та безперервним розподілом землі, що мало місце напередодні проголошення непу. Ці фактори «негативно впливали на піднесення продуктивності сільського господарства» [13, с. 42]. Автори відмічають, що введення непу було здійснено саме для зміцнення селянського господарства, проте класовий принцип продподатку, який передбачав прогресивність в системі оподаткування, стримував заможні та середняць-

кі господарства на шляху до піднесення їх економічної потужності. Окремо В. Бутенко та К. Філіпов розкривають суть кооперативного підприємництва, зазначаючи, що воно «створювало безпосередню зацікавленість членів кооперативу в підвищенні продуктивності праці» [13, с. 45]. Роль кооперації науковці в першу чергу визначають як головний чинник в піднесення виробничих сил і осереднюванні селянства [13, с. 49].

Аналізуючи кредитування сільського господарства в добу непу, дослідники звертають увагу на те, що «на середину 20-х рр. основна сума кредитів все ще спрямовувалася на придбання робочої худоби». Це було пов'язано з слабким розвитком продуктивних сил та складними процесами відбудови господарства після тяжких наслідків голоду 1921 — 1923 рр. Ця ситуація змінилась лише на початку другої половини 1920-х рр., коли селяни почали спрямовувати основну суму кредитів «на придбання техніки, ренаменту і машин» [13, с. 102 — 103]. Сільськогосподарська кооперація безпосередньо займалася кредитуванням селян і з 1927 р. повністю перебрала на себе цю функцію, витіснивши Укрсільбанк. Прослідкувавши динаміку зростання кредитування, науковці також показали, як кооперація налагоджувала роботу з підготовки кваліфікованих кадрів для села [13, с. 105, 123].

Деякі питання кредитування села через кооперацію висвітлювали також Р. Тостов і Т. Дерев'якін [14].

Важливе місце у дослідженні продуктивності заможних селянських господарств доби непу займають візії В. Паскаленка. Дослідник звертає увагу на роль заможного селянства України у розбудові та господарсько-економічній діяльності сільськогосподарської кооперації 1921 — 1929 рр. Проаналізувавши економічну політику більшовиків щодо заможного селянства УСРР, динаміку його членства у складі сільськогосподарської кооперації, науковець систематизував і узагальнив характерні особливості участі дрібнокапіталістичних селянських господарств в кооперативних товариствах [15]. В. Паскаленко також займався розробкою проблем діяльності універсальної та кредитної кооперації на селі в добу непу [16]. Він обґрунтовує, що заможні селянські господарства становили основу економіко-фінансової стабільності сільськогосподарської кредитної кооперації, адже вони забезпечували її ефективну роботу і вкладали в неї значні кошти. Кредити видавалися надійним господарства, які були в змозі їх повернути. Вони направлялися на закупівлю посівного матеріалу, тяглової сили, сільськогосподарської техніки. Ці заходи були направлені на піднесення продуктивних сил [16, с. 34 — 35].

Внесок сільськогосподарської кооперації у зміцнення добробуту селянства України в добу непу розкрито у дисертаційному дослідженні С. Биченко [17]. До проблем кооперування сільського господарства, та впливу кооперації на розвиток продуктивності сільського господарства зверталися і інші вчені [18].

На участі заможних селян у сільськогосподарській кооперації у третьому розділі монографії «Куркуль чи господар?» спеціально зупинивсь В. Лазуренко. Він проводить думку, що заможних селян залучали до кооперації насамперед для того, щоб найповніше використати наявні в них ресурси для розвитку системи кредитної кооперації, однак при цьому обмежували їх чисельний склад серед членів правління кооперативів, що позначалося на якості керівництва практичною роботою [19, с. 164, 176]. Не зважаючи на це, заможні селянські господарства продовжували відігравати важливу роль в організації ефективного функціонування кооперації.

Кооперативні організації в господарській системі України в період непу стали предметом історико-економічного дисертаційного дослідження Ю. Тимченко [20]. Проаналізувавши форми, становлення та розвиток кооперативних організацій, дослідниця дійшла висновку, що сільськогосподарська кооперація вже на середину 1920-х рр. зайняла місце провідної господарської організації в українському селі, ставши самостійним соціально-економічним інститутом [20, с. 13].

Важливі аспекти виробничої діяльності споживчої та сільськогосподарської кооперації стали предметом досліджень О. Петасюк [21].

Історико-економічне дослідження торгівельної діяльності споживчої кооперації України в період непу Т. Оніпко вирізняється авторським підходом та повнотою викладу. [22]. В 2011 р. вона захистила докторську дисертацію на тему «Господарська діяльність споживчої кооперації України в період нової економічної політики (1921 — 1928 рр.)» [23]. На сьогоднішній день це найбільш повне дослідження зазначеної проблематики.

Потрібно зазначити, що важливою складовою кооперативного руху 1920-х рр. були національні райони УСРР. Ступінь їх залучення до кооперації став предметом дисертаційного дослідження В. Мазур [24].

В кінці 1920-х рр. сільськогосподарська, як і всі інші види кооперації втратила свою самостійність. «Фактично державною структурою до кінця 1920 - х років стає кооперація, — відмічають А. Петриков і М. Галас, — фінансова монополія держави жорстко регламентувала грошово-кредитні операції кооперативів, їх закупівельно-збутову діяльність. Структурою, яка обмежує діяльність кооперації, став Центральний сільськогосподарський банк» [25, с. 67].

В цілому, централізація господарського механізму, відмова від ринкових елементів в економіці і насильницьке заганяння селян до колгоспів, означало відмову від «здорової» кооперації.

Отже, можна констатувати, що дослідження проблеми діяльності кооперації доби непу в сучасній історіографії ведуться із сучасних методологічних позицій. Поряд з аналізом розвитку і еволюції різних видів сільськогосподарської кооперації, у працях істориків все більш чітко простежується аналіз ролі кооперативних організацій у піднесенні продуктивних сил сільського господарства. Поряд з цим, уточнюються кількісні показники мережі кооперативних організацій та їх господарська діяльність. Щоправда деяким винятком, залишається малодосліджена специфіка діяльності сільськогосподарської кооперації в різних за характером природно-економічних районах України. Не стала в належній мірі діяльність сільськогосподарської кооперації України в роки непу і предметом спеціального комплексного дослідження, узагальнюючі праці все ще відсутні. Малодослідженою залишається також державна концепція сільськогосподарської кооперації, різні етапи її здійснення. Загальне економічне значення багатогранної діяльності сільськогосподарської кооперації також є все ще недостатньо дослідженими. Тому подальше вивчення розвитку продуктивних сил українського села в роки непу в контексті діяльності сільськогосподарської кооперації продовжує залишатись актуальним завданням сучасної історичної науки.

Список використаних джерел

1. Голанд Ю.Н. Кризисы, разрушившие НЭП. Валютное регулирование в период НЭПа. Изд-е 2-е, доп. / Ю.Н. Голанд. — М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1998. — 154 с.
2. Голанд Ю.М. Кризисы, разрушившие нэп / Ю.М. Голанд. — М. : Международный НИИ проблем управления, 1991. — 95 с.
3. Макаров Н.П. Организация сельского хозяйства в СССР / Н.П. Макаров. — М. : Экономическая жизнь, 1927. — 588 с.; Файн Л.Е. Нэповский “эксперимент” над российской кооперацией : О неудавшейся попытке большевиков возродить кооперацию в России через НЭП / Л.Е. Файн // Вопросы истории. — 2001. — № 7. — С. 35-55.; Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921-1929 рр.) / Ю.В. Котляр. — Одеса : ТОВ ВІД, 2004. — 354 с.
4. Капустян Г.Т. Українське село в умовах радянського політичного режиму 1920-х років : Автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Г.Т. Капустян / Дніпропетровський національний ун-т. — Д., 2004. — 35 с.

5. Сушко О.О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921-1928): історико-теоретичний аспект / О. Сушко. — К. : Преса України, 2003. — 251 с.
6. Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921-1929 рр.) / Ю.В. Котляр. — Одеса : ТОВ ВІД, 2004. — 354 с.
7. Морозов А.Г. Кредитна сільськогосподарська кооперація УСРР в роки НЕПу : Дис ... д-ра іст. наук / А.Г. Морозов / Інститут історії України АН України. — К., 1993. — 507 арк.
8. Морозов А.Г. Суспільно-політичні обставини діяльності селянських кооперативних організацій у добу непу / А.Г. Морозов // Український селянин: Зб-к наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова, — Вип. 8. — Черкаси : Черкаський нац-й ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2004. — С. 230-235.
9. Вишне夫斯基 А.Г. Серп и рубль: Консервативная модернизация в СССР / А.Г. Вишне夫斯基. — М. : ОГИ, 1998. — 432 с.
10. Гимпельсон Е.Г. Формирование советской политической системы 1917-1923 гг. / Е.Г. Гимпельсон. — М. : Наука, 1995. — 232 с.
11. Гимпельсон Е.Г. НЭП и советская политическая система. 20-е годы / Е.Г. Гимпельсон. — М. : ИРИ РАН, 2000. — 440 с.
12. Шмелёв Г.И. Аграрная политика и аграрные отношения в России в XX веке / Г.И. Шмелёв. — М. : Наука, 2000. — 255 с.
13. Бутенко В.І. Кооперація, селянин, держава. Історія сільськогосподарської кооперації українського села періоду непу / В.І. Бутенко, К.В. Філіппов. — Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. — 216 с.
14. Деревянкин Т.И. НЭП и рыночные отношения (на материалах Украины) : обзор. информация / Т.И. Деревянкин, Р.Д. Толстов. — Киев : УкрНИИИИ-ТИ, 1991. — 48 с.
15. Паскаленко В.Є. Заможне селянство в сільськогосподарській кооперації України (1921-1929 рр.): соціально-економічний аспект: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. іст. н. / В.Є. Паскаленко / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2006. — 20 с.; Паскаленко В.Є. Заможний селянин в добу непу: комуністична доктрина та економічні реалії / В.Є. Паскаленко // Український селянин: Зб-к наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. — Вип. 8. — Черкаси: Черкаський нац-й ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2004. — С. 257-259.
16. Паскаленко В.Є. Вплив заможного селянства на господарське життя та економічний розвиток сільськогосподарської кооперації / В.Є. Паскаленко ; Черкаський держ. технол. ун-т, Наукове т-во істориків-аграрників. — Черкаси : АНТ, 2005. — 48 с.
17. Биченко С.М. Внесок сільськогосподарської кооперації у зміцнення добробуту селянства України (1921-1929 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / С.М. Биченко / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2010. — 20 с.
18. Дулгерова О.М. Культурно-освітня діяльність сільськогосподарської кооперації України у добу НЕПу : автореф. дис... канд. іст. наук / О.М. Дулге-

- рова / Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2006. — 20 с.; Філіппов К.В. Сільськогосподарська кооперація України в 20-і роки ХХ століття: Дис. ... канд. іст. наук / К.В. Філіповський / Харківський держ. ун-т. — Х., 1998. — 229 арк.; Голець В.В. Кооперативний рух Північного Лівобережжя України в період непу (20-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / В.В. Голець / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2004. — 20 с.; Голець В.В. Кооперація і неп (20-ті роки ХХ ст.) / В.А. Голець. — Чернігів: Просвіта, 2006. — 244 с.
19. Лазуренко В.М. Куркуль чи господар?: Селянська економіка як соціальна категорія / В.М. Лазуренко. — Черкаси: Ваш дім, 2005. — 220 с.
  20. Тимченко Ю.В. Кооперативні організації в господарській системі України в період НЕПу: Автореф. дис. ... канд. екон. наук / Ю.В. Тимченко / Державний вищий навчальний заклад “Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана”. — К., 2007. — 19 с.
  21. Петасюк О.І. Виробнича діяльність споживчої та сільськогосподарської кооперації в УСРР (1921-1929 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. / О.І. Петасюк. — К., 1994. — 20 с.
  22. Оніпко Т.В. Виробничі галузі споживчої кооперації України в контексті нової економічної політики (1921-1928 рр.): монографія / Т.В. Оніпко; ВНЗ Укоопспілки “Полтав. ун-т економіки і торгівлі”. — Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. — 381 с.
  23. Оніпко Т.В. Господарська діяльність споживчої кооперації України в період нової економічної політики (1921-1928 рр.): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Оніпко Т.В. / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2011. — 36 с.
  24. Мазур В.М. Кооперативний рух у національних районах Української СРР (1921-1929 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / В.М. Мазур / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Х., 2000. — 19 с.
  25. Петриков А.В. Сельское хозяйство России в XX веке / А.В. Петриков, М.Л. Галас // Россия в окружающем мире: 2001 (Аналитический ежегодник). Отв. ред. Н.Н. Марфенин / Под общ. ред.: В.И. Данилова-Данильяна, С.А. Степанова. — М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. — С. 67.

References

1. Holand YN Kryzysy, razrushyvshye NЭP. Valyutnoe regulation in NЭPa period. Publishing is a 2nd, ext. / YN Holand. — M. Fund ekonomycheskoy book "Beginning", 1998 - 154 p.
2. Holand YM Kryzysy, razrushyvshye nэр / YM Holand. - M.: Mezhdunarodny'j NI issues management, 1991 — 95 p.
3. N. Makarov Organization village economy in the USSR / NP Makarov. - M.: Economic Life, 1927 — 588 p. ; Fine LE Nэrovskyy "experiment" on RUSSIAN kooperatsyey O neudavsheysya Attempts vozrodyt kooperatsyyu Bolsheviks in Russia through NЭP / LE Fine // Questions of history. - 2001. - № 7. - S. 35-55 ; Kotlyar, Y. The peasants of the South Ukraine: a new era of economic policy (1921-1929 pp.) / Y. Kotlyar. - Odessa: FROM Ltd., 2004 - 354 p.

4. Kapustyayn GT Ukrainian village in the Soviet political regime of the 1920s: Author. Thesis. Dr. ... ist. Science / GT Kapustyayn / Dnepropetrovsk National University. - D., 2004 - 35 p.
5. Sushko O. Features of the formation and operation of private enterprise in Ukraine NEP period (1921-1928): historical and theoretical aspects / Sushko. - Kyiv Ukraine Press, 2003 - 251 p.
6. Kotlyar Y. The peasants of the South Ukraine: a new era of economic policy (1921-1929 pp.) / Y. Kotlyar. - Odessa: FROM Ltd., 2004 - 354 p.
7. AG Morozov Credit agricultural cooperation USSR during the NEP: Dis ... Dr East. Science / AG Morozov / Institute of History of Ukraine Academy of Sciences of Ukraine. - K., 1993 - 507 pages.
8. AG Morozov Social and political circumstances of peasant cooperative organizations in the night NEP / AG Morozov // Ukrainian peasant: Coll-to science. works / ed. SV Kulchytsky AG Morozov - Vol. 8 - Cherkasy Cherkasy th th Univ them. Bohdan Khmelnytsky, 2004 - P. 230-235.
9. Vyshnevskyy AG Hammer and ruble: Konservatyvnaya Modernization in the USSR / AG Vyshnevskyy. - M.: OIG, 1998 - 432 p.
10. EG Gimpelson Formation The Soviet system polytycheskoy 1917-1923 biennium. / EG Gimpelson. - Moscow: Nauka, 1995 - 232 p.
11. EG Gimpelson НЭП and Soviet Political System. 20th Years / EG Gimpelson. - M.: YRY Sciences, 2000 - 440 p.
12. Shmelëv GI Ahrarnaya Policy and ahrarnye relationships in Russia in the XX century / GI Shmelëv. - Moscow: Nauka, 2000 - 255 p.
13. V. Butenko Cooperatives, peasant state. The history of agricultural cooperatives Ukrainian village NEP period / VI Butenko, KV Filippov. - H.: KNU. VN Karazina, 2011 - 216 p.
14. erevyankyn TI НЭП and гъмочные relationships (for Material Ukraine): overview. info / TI Derevyankyn, RD Tolstov. - Kiev: UkrNYNTY, 1991 - 48 c.
15. Paskalenko VE Prosperous peasants in Ukraine for this silskohospodarskiy kooperatsiï (1921-1929 gg.): Socio-economic aspect: Author. Thesis. on soysk. scientists. step. candidate. ist. district. / V. Paskalenko / Cherkassy. nat. Univ Nat. Bogdan Khmelnytsky. - Cherkasy, 2006 - 20 p. ; Paskalenko VE Wealthy farmer in NEP day: Communist doctrine and economic realities / VE Paskalenko // Ukrainian peasant: Coll-to science. works / ed. SV Kulchytsky AG Morozov. - Vol. 8 - Cherkasy Cherkasy th th Univ them. Bohdan Khmelnytsky, 2004 - P. 257-259.
16. Paskalenko VE Effect of wealthy peasants in economic life and economic development of agricultural cooperatives / VE Paskalenko; Cherkassy State. techn. Univ, Scientific tons-of agrarian historians. - Cherkasy: ANT, 2005 - 48 p.
17. SM Bychenko The contribution of agricultural cooperation in strengthening the welfare of the peasantry of Ukraine (1921-1929 years.): Abstract. Thesis. ... Candidate. East. Sciences: 07.00.01 / SM Bychenko / Cherkassy. nat. Univ them. Bogdan Khmelnytsky. - Cherkasy, 2010 - 20 p.
18. Dulherova AM Cultural and educational activities of agricultural cooperatives in Ukraine daily NEP: Author. Dissertation ... Candidate. East. Science / O. Dulherova / Cherkassy th. Univ them. Bogdan Khmelnytsky. - Cherkasy, 2006 - 20 p. ;

- Filippov KV Ukraine Agricultural co-operation in the 20 years of the twentieth century: Dis. ... Candidate. East. Science / KV Filipovskyy / Kharkiv state. University. - H., 1998 - 229 sheets .; Golets V. The cooperative movement North Left Bank Ukraine in the NEP period (20 years of the twentieth century.): Author. Dissertation ... Candidate. East. Science / V. Golets / Kharkiv National University named after. VN Nomination. - H., 2004 - 20 p .; Golets V. Cooperation and NEP (20 years of the twentieth century.) / VA Golets. - Zhitomir: Education, 2006 – 244 p.
19. Lazurenko VM Kulak or host?: Peasant economics as a social category / VM Lazurenko. - Cherkasy: Your house, 2005 - 220 p.
  20. Y. Timchenko Cooperative organizations in the economic system of Ukraine in the period of the NEP: Author. Dissertation ... Candidate. Econ. Science / Y. Timchenko / State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University named after. Hetman ". - K., 2007 - 19 pages.
  21. AI Petasyuk Production activities of consumer and agricultural cooperatives in the USSR (1921-1929 gg.): Author. Thesis. Candidate ... . ist. sciences. / AI Petasyuk. - K., 1994 - 20 p.
  22. Onipko TV Manufacturing industry Consumer Cooperatives in Ukraine in the context of the New Economic Policy (1921-1928 gg.): Monograph / TV Onipko; Universities Ukoopspilka "Poltava. University of Economics and Trade ". - Poltava: RIO PUET, 2010 - 381 p.
  23. Onipko TV Economic activities of Consumer Cooperatives in Ukraine during the New Economic Policy (1921-1928 gg.): Author. Thesis. Dr. ... ist. Science / Onipko TV / Kharkiv. nat. Univ them. VNKarazin. - H., 2011 - 36 p.
  24. V. Mazur The cooperative movement in areas of national Ukrainian SSR (1921-1929 gg.): Abstract. Thesis. ... Candidate. East. Science / VM Mazur / Kharkiv National University named after. The course. - H., 2000 - 19 pages.
  25. A. Pyetrykaw Selskoe economy of Russia in the twentieth century / AV Pyetrykaw, ML Galay // Russia in okruzhayuschem myre 2001 (Analytical ezhehodnyk). Ed. eds. NN Marfenyn / Under Society. ed .: VI Danilov-Danilyan, SA Stepanova. - Moscow: Izd MNEPU, 2001 - P. 67.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2014

Ю.Н. Лазуренко

**Роль кооперации в развитии аграрного сектора экономики
Украины периода нэпа: историография проблемы**

Раскрыто концепции роли сельскохозяйственной кооперации в развитии производительных сил сельского хозяйства Украины эпохи новой экономической политики (1921 — 1929 гг.) в историографических исследованиях последнего десятилетия XX — начале XXI века.

Освещены особенности кооперативной концепции развития производительных сил в украинском селе в эпоху недостаточно развитого товарного производства. Наряду с анализом развития и эволюции раз-

личных видов сельскохозяйственной кооперации в трудах историков все более четко прослеживается анализ роли кооперативных организаций в подъеме производительных сил сельского хозяйства.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная кооперация, сельское хозяйство, крестьянство, земельная община, историография.

Yu.Lazurenko

The Role of Cooperatives in the Development of Agricultural Sector of Economy of Ukraine: Historiography of the Problem

Conceptions of the role of agricultural cooperatives in the development of the productive forces of agriculture of Ukraine of the era of New Economic Policy (1921-1929) in historiographic researches of the last decade of the 20th-beginning of the 21st century are revealed.

The specific features of the cooperative conception of the development of productive forces in the Ukrainian village in the era of not enough developed commodity production are highlighted. Alongside with the analysis of the development and evolution of various types of agricultural cooperatives in the works of historians the analysis of the role of cooperative organizations in raising the productive forces of agriculture is more clearly apparent.

Key words: cooperation, agricultural cooperative, agriculture, peasants, agrarian community, historiography.